

TEKE TÜRKMENLERİ VE OSMANLI DEVLETİ

FAHRETTİN TIZLAK

Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, 1958 yılında Antalya'nın Korkuteli ilçesinde doğdu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal İdari Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'ndeki eğitiminin ardından, 1983 yılında, Ankara Sincan'da lise öğretmenliği, 1985 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı. 1987 yılında, yüksek lisans eğitimini "398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili" konulu teziyle tamamladı, ardından, "Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)" çalışması ile doktor unvanını aldı. 2003 yılında, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Profesör olarak atandı. Halen aynı fakültede Dekan Yardımcılığı, Tarih Bölümü Başkan Yardımcılığı ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı yapmaktadır. Osmanlı Tarihi ve Teke yöresi ile ilgili konularda çalışmalar yürütmektedir.

TEKE TÜRKMENLERİ VE
OSMANLI DEVLETİ

FAHRETTİN TIZLAK

TEKE BÖLGESİ

Osmanlı Devleti'nde, Teke Sancağı ya da Teke İli denildiğinde, Antalya merkez kaza, Finike, Kaş, Kalkanlı, Gömbe, Elmalı, İstanos, Kızılkaya Kocaaliler ve Karahisar-ı Teke denilen yerleşimleri içerisine alan bir bölge anlaşılmaktaydı. Günümüzde Teke Bölgesi denildiğinde ise, işin içine biraz folklorik unsurlar eklenerek, genellikle Burdur ve çevresi kastedilmektedir.

TEKE İSMİNİN KÖKENİ

Yukarıda sınırlarını çizdiğimiz bölgeye, tarihte, Teke Bölgesi veya Teke Eli denildiği gibi, bu topraklarda belirli bir dönemde kurulan siyasal birime de Teke Beyliği denilmektedir. Peki, Teke Beyliği kavramı ne zamandan beri kullanılmaktadır? Hemen şunu belirtmek gerekir ki, yöre için, ne Selçuklular, ne de Beylikler döneminde "Teke" ismi kullanılmaz. Bu isim çok daha sonraları kullanılmaya başlanır.

Beylikler dönemiyle çağdaş Kıbrıs vakayinamelerinde, bizim Teke Beyliği'nin başında bulunan Sultan-ı Sevâhil Emir Mübariziddin Mehmet Bey için, "teke" sıfatı kullanılmaktadır. Çünkü adı geçen şahıs, 1370'li yıllarda, Kıbrıslılar'la inatçı bir mücadeleye girer ve Antalya'yı onlara karşı savunur. Sözü edilen beyin belki inatçılığı, belki de mücadeleciliği nedeniyle, Kıbrıslılar ona, "taca", "tacca", "il-Türk" veya "Turko" gibi değişik sıfatlar verirler. Türk-İslam kaynaklarında ise, Teke Sancağı ya da Teke Bölgesi isimlendirmesine, ilk defa Osmanlı döneminde rastlanmaktadır. Bölgenin karşımıza bir sancak olarak çıktığı ilk tarih 1393'tür.

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE TEKE SANCAĞI

Osmanlı dönemindeki isimlendirilmesiyle Teke Bölgesi veya Teke Sancağı denilen bölge, 1180'lerde, Anadolu Selçuklu Devleti tarafından ele geçirilmek istenir; ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Bölgenin merkezi olan Antalya, 1216 yılında kesin olarak Selçuklular tarafından ele geçirilir. Takip eden yıllarda da bölge, Türk hakimiyeti altına alınır.

■ *Selçuklu yönetimi, Bizans'la mücadelesinde, uç bölgelere Türkmenleri yerleştirerek fetih hareketini kolaylaştırır.*

Yörede Selçuklu hakimiyeti dendiğinde, aklımıza hemen iskân politikası gelmelidir. Malum olduğu üzere, Selçuklular Bizans'la mücadelelerinde, uç bölgelerine Türkmenleri yerleştirmek suretiyle fetih hareketlerini kolaşlaştırma yoluna giderler. İşte bu çerçevede, Antalya şehrinin 1216'da ele geçirilmesinden hemen sonra, bu iskân politikasının uygulamasına geçilir. Bu arada, o dönemde Türkistan'dan Anadolu'ya doğru, çok çeşitli faktörlerin de etkisiyle bir Türk göçü devam etmektedir. Selçuklu Devleti, iskân politikası sayesinde bu göç sürecini çok iyi yönetmiş ve bu çerçevede, aslen Türkistan'dan, Hive ile Merv şehirleri arasından gelen Türkmen gruplar, Antalya ve civarına yerleştirilmişlerdir. Bu grupların en meşhuru ise, Teke Türkmenleridir.

Bölgeye çeşitli Türkmen gruplarının yerleştirilmesi işlemi, sadece 1210'lara has bir işlem değildir. Sonraki yıllarda da, Türkmenler'in bu bölgeye yerleştirilmesine devam edilmiştir. Hatta sadece Teke Türkmenleri değil, çeşitli Oğuz Boyları'na mensup Türkmenler de buraya yerleştirilmiştir.

Bu arada hemen belirtmeliyiz ki, Teke Türkmenleri sadece Antalya bölgesine yerleştirilmemiştir. Anadolu'nun değişik bölgelerinde Teke Türkmenleri'yle karşılaşmaktadır. Mesela İçel, Aliağa, Niğde, Maraş, Karaman, Adana, Aksaray, Tarsus, Kayseri, Aydın,

Anamur, Silifke, Ermenek, Mentеше, Manavgat, Bozdoğan, Söbüce ve Bergama gibi yerler bunlardan bazılarıdır.

YÖRÜK KAVRAMI

Bütün bu bilgiler ışığında, günümüzde çok tartışılan ve konuşulan bir kavram üzerinde durmak gerekir. Bu kavram “Yörük” veya “Yörüklük”tür. Bugün herhangi mekânda, “nerelisin?” sorusuna vereceğiniz, mesela, “Korkuteliliyim” cevabınız, hemen sizin Yörük olduğunuza işaret edecektir. Sanki, Yörük olursanız farklı bir Türk topluluğuna mensupmuşsunuz gibi algılanacaktır. Oysa Türkmen, Yörük, Kırgız diye bir ayırım yapılamaz. Yörük, Türkmen demektir. Yörük, büyük ölçüde, XVII. yüzyıla kadar yerleşik hayata geçmeyecek, yaşamına göçebe olarak devam eden Türkmen topluluklarına verilen isimdir. Üstelik de bu kavram, XVII. yüzyıldan itibaren, Osmanlı tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yörük denilen bu göçebe toplulukların yerleşik hayata geçirilmesi, Osmanlı için önemli bir problem olmuş ve çok uzun zaman almıştır. Osmanlı’nın bu konuda tam olarak başarılı olduğunu söylemek güçtür. Günümüzde bazı toplulukların bu isimle anılmasının altında bu gerçek yatar.

- *Yörük, büyük ölçüde, XVII. Yüzyıla kadar yerleşik hayata geçemeyerek, yaşamına göçebe olarak devam eden Türkmen topluluklarına verilen isimdir.*

Kısacası “Yörük”, Oğuzlar’ın İslam dinini kabul edenlerine verilen isimdir ve gerçek bir Türkmen topluluğudur. Teke Beyliği ise, Osmanlı döneminde, yaklaşık 1301’lerde, Isparta Eğirdir merkezli olarak kurulan, Hamitoğulları Beyliği’nin Antalya şubesine verilen isimdir. Teke Beyliği olarak adlandırılan bu şube, 1327’de ortaya çıkmış ve 1393’da Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Timur’un 1402 tarihindeki Ankara Savaşı’ndan sonra, Anadolu Beylikleri’nin yeniden canlandırılması sürecinde, Teke Beyliği, yani Hamitoğulları’nın Antalya şubesi yeniden ortaya çıkmıştır. Ancak

1423 yılında, Teke Beyliği'nin toprakları kesin olarak Osmanlı yönetimine girmiş ve böylece bu beylik ortadan kaldırılmıştır.

ŞAHKULU İSYANI VE ŞEHZADE KORKUD

Böylece, Teke Bölgesi denilen bölge ve üzerinde yaşayan Türkmen toplulukları, Osmanlı'nın kuruluşunda ve şekillenmesinde asli unsurlardan biri olarak çıkar karşımıza. Ancak kısa bir süre sonra, bölgede birtakım huzursuzluklar başlar. Bunlar arasında, üzerinde özellikle durmak istediğim karışıklık, Şehzade Korkud olayıyla eş zamanlı gerçekleşen Şahkulu İsyanı'dır. Şahkulu İsyanı 1511 yılında başlamıştır. Bu isyan, Teke Bölgesi'nde, Osmanlı döneminde çıkan ilk karışıklıktır. Hatta, Osmanlı tarihinde, bu derece geniş çaplı görülen ilk isyandır. Çünkü bu hareket sadece bölgeyi değil, Anadolu'nun birçok bölümünü etkilemiştir.

Şahkulu İsyanı'nın çok ayrıntılı nedenleri olmasına karşın, esas neden, 1453 sonrasında Osmanlı'da yaşanmaya başlanan kimlik değişiminin yansımalarıdır. Bu kimlik değişimi sırasında, kayıtlara "Teke Sipahileri" olarak geçen, bölgedeki Türkmen toplulukları mağdur olmuştur. İsyân hareketinde bir diğer önemli faktör ise, Teke Türkmenleri'nin, Şah İsmail'e olan bağlılıklarıdır. İmparatorluğun yaşadığı değişim süreciyle dışlanan Teke Türkmenleri, kolayca Safeviler'in etki alanına girmiştir.

XVI. yüzyıl başlarında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Osmanlı'ya siyasi ve dini açıdan rakip olarak ortaya çıkan Safeviler'in başında Şah İsmail bulunmaktadır. Şah İsmail, aynı zamanda Safiyüddin Erdebili'nin kurmuş olduğu tarikatın o günkü lideri, yani şeyhidir. Ama bir gün gelecek, şeyhlikten şahlığa geçilmek istenecektir. Bunun için ise, Osmanlı Devleti içindeki bazı unsurların kullanılması gereklidir. Anadolu'da yaşayan Türkmenler ise, şahlık tacının elde edilmesinde yardımcı olacak en uygun topluluktur. Şah İsmail'in yakın adamları, arzu ettiği şahlık tacını ele geçirebilmesi için, Teke İli'ndeki müritlerinin yardımını alması gerektiğini söylerler. Böylelikle, Osmanlı Devleti içerden çökertilmiş olacaktır. Şah

İsmail, bütün bu söylemlere inanır. Anadolu'daki müritlerine bu çerçevede mektuplar yazarak, İran taraflarına gelmelerini söyler. Şah'ın mektuplarına ilk cevap verenler, Hamit ve Teke bölgesindeki Türkmenler'dir.

Teke bölgesindeki Türkmenler, Şah İsmail'in bu davetine olumlu cevap verirler. Çünkü Şah İsmail'den önceki dönemlerden, yani Şeyh Sadreddin zamanından beri, onun kurmuş olduğu Erdebil Tekkesi'yle ilişki içindedirler. Hatta bu ilişkinin doğal bir sonucu olarak, 1402'de Anadolu'ya gelen Timur, bütün Anadolu şehirlerini dolaşırken, Şeyh Sadreddin de onun yanındadır. Nitekim Teke Eli, Şeyh Sadreddin sayesinde, Timur tarafından fazla tahrip edilmez.

■ *Şahkulu İsyanı, sadece Teke bölgesindeki ilk karışıklık değil, Osmanlı tarihindeki ilk geniş çaplı isyandır.*

İsyan, başlangıçta dini söylemlerle ortaya çıkar. İsyancılar, çevresinde toplandıkları Şahkulu Baba Tekeli isimdeki kişiyi serdar yaparak isyanı başlatırlar. Şahkulu, Osmanlı kaynaklarına göre, Karabıykoğlu, Şeyhoğlu ya da Şeytankulu sıfatlarıyla tanınan bir kişidir. Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden, Hasan Halife'nin oğludur. Yani, Şahkulu'nun, Şah İsmail'le tasavvufi açıdan bağı da vardır. Şahkulu'nun doğduğu, büyüdüğü, yerleştiği, faaliyetlerini yürüttüğü yer, bugün Korkuteli ilçesine bağlı olan Yalınlı Köyü'dür.

İsyan şöyle gelişir: Şahkulu, Kapılı Kaya'daki Döşeme Derbendi'nde, Osmanlı aleyhine gizli toplantılar yapmakta, etrafına toplananlara kendi öğretisini anlatmaktadır. Onun Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunmasını, yörede yaşayan ve az önce bahsedilen Osmanlı'nın değişim sürecinden olumsuz etkilenen, Çakıroğlanları, Kızıloğlu, Göleoğlu, Dede Alisi, Mehmet Bey gibi önde gelen Tekeli Sipahiler fırsat olarak değerlendirirler. Çünkü bahsedilen sürecin doğal ürünü olarak, ellerinde bulundurdukları tımarları, yani dirlikleri alınır. Boşalan dirlikler, kul zihniyetinin gelişmesiyle, kuloğlan-

larına verilmektedir. Dolayısıyla, işsiz güçsüz kalan bu ve benzeri Tekeli Sipahiler, Osmanlı'nın aleyhinde tavır almaya başlarlar. Bütün bu olumsuz koşullar birleşince, sipahiler, Şahkulu'nu kendilerine lider olarak kabul ederler.

Bu olaylar sırasında Antalya Sancak Beyi Şehzade Korkud'dur. Şehzade Korkud, bölgedeki huzursuzluğun ve Şahkulu etrafındaki gelişmenin farkındadır. Huzursuzluk çıkarıcıların üzerine asker gönderirse de başarılı olamaz. Bu arada, onun da, İstanbul'daki saltanatı ele geçirmek gibi bir niyeti vardır. Bu nedenle Manisa Sancak Beyliği'ni elde etmek ister.

Osmanlı Şehzadeleri sancaklara çıkarken, hep Manisa Sancağı'nın hayalini kurarlar. Çünkü Manisa İstanbul'a yakındır. Padişah ölümlerinde veya mevcut padişahın değişikliği durumunda, eğer bir şehzade Manisa'da sancak beyliği yapıyorsa, tez elden İstanbul'a gidip saltanatı ele geçirebilir. Aynı hayali kuran Şehzade Korkud, sancak beyliğini zorla elde etmek niyetiyle, Manisa'ya gitmek üzere harekete geçer. Onun, Antalya'dan ayrılarak Manisa'ya hareket etmesi, Şahkulu ve adamları tarafından padişahın öldüğü şeklinde yorumlanır. II. Beyazıt'ın ölümü ile ortaya çıkan saltanat boşluğu sayesinde, mücadeleye başlama vaktinin geldiğine karar verirler. Bu, önlerine çıkmış önemli bir fırsattır. Şahkulu ve adamları Şehzade Korkud'u takip eder ve Elmalı yakınlarında birliklerine yetişerek çarpışmaya girerler. Kendini Manisa'ya zor atan Şehzade Korkud, çarpışmadan, ancak böyle kurtulabilir.

Şahkulu'nun o dönem sahip olduğu Tekeli Sipahileri'nin, on ile yirmi bin civarında olduğu zannedilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre ise, 1530'larda Teke Sancağı'nın toplam nüfusu, yaklaşık 115 bin civarındadır. Bu rakamdan yola çıkarsak, 1511 yılı nüfusunun daha düşük olduğunu tahmin edebiliriz. Bu durumda, Şahkulu'nun çevresinde toplanan sipahilerin sayısının, oldukça önemli bir rakam olduğu anlaşılmaktadır.

Şah İsmail'in kıskırtmalarıyla da gayrete gelen isyancılar kızgındır. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan enerji dolu bu topluluk, başlattığı hareketin devamında, sırasıyla, Korkuteli ve Elmalı'yı ele

geçirir ve tahrip eder. Bazı kaynaklarda, kendini Mehdî ilan ettiği belirtilen Şahkulu ve adamları, Korkuteli ve Elmalı'da edindikleri başarıların ardından yine sırasıyla, Burdur, Keçiözü, Isparta ve Gölhisar'ı da ele geçirerek Kütahya'ya kadar ilerleyerek, bütün bu bölgeleri hakimiyetleri altına alırlar.

Osmanlı merkez yönetimi, Şahkulu'nun önünü kesebilmek için, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'yı gönderecektir. Şahkulu ve adamları, bu orduyu da mağlup eder ve Kütahya'yı ele geçirirler. Kütahya, aynı zamanda Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezidir. Artık sıra Bursa'ya gelmiştir. Bursa, Osmanlı'nın stratejik ve önemli şehirlerindenidir. Şehri asilere karşı savunmak için büyük önlemler alınır.

Bu arada, padişahın ölmediği haberi de Şahkulu'na ulaşır. Yani, Osmanlı merkezi yönetiminde önemli bir saltanat boşluğunun olmadığı anlaşılır. Yeni durumdan korkan Şahkulu ve adamları, bu sefer istikametlerini Orta Anadolu'ya doğru çevirirler. Orta Anadolu'ya gitmek için, tekrar Teke Eli'ne geri gelirler ve Kızıl Kaya üzerinden, önce Beyşehir'e, ardından Sivas'a geçerler. Ancak, Osmanlı merkezi kuvvetleri onları takibe devam etmektedir. Nihayet, Sivas bölgesinde yeni bir çarpışma meydana gelir ve bu çarpışmada Şahkulu öldürülür. Böylelikle, Osmanlı açısından tehlikeli bir süreç sonlandırılmış olur.

İsyanın bitmesinin ardından, Şahkulu'nun etrafındaki Tekeli Sipahiler, geri dönmeyerek, Şah İsmail'in yanına giderler. Kaynaklarda aktarıldığına göre, Şah İsmail, kendisine gelen bu Tekeli Türkmenler'e ya da Tekeli Sipahiler'e, niçin isyan ettiklerini soracaktır. Çünkü Şah İsmail'e göre, Şahkulu zamansız şekilde isyana girişmiş ve istenen sonucu elde edememiştir. Bundan dolayı, yanına gelen Tekeli Türkmenler'in önde gelenlerini kaynar kazanlara atarak cezalandırır.

XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA TEKE BÖLGESİ'NDE İSYANLAR

Teke Bölgesi'nde, Şahkulu İsyanı'ndan sonra başka isyanlar, başka hareketlilikler de yaşanır. Mesela 1595'de, o dönemlerdeki

adıyla İstanos'un Aktaş Köyünde, Şahgeldi isimli bir beyin etrafında toplanan dört- beş bin Tekeli isyana kalkışır. Bu isyan, Şahkulu İsyanı kadar etkili olamaz ve kısa sürede bastırılır.

Bölgede, Celalî İsyanları'nın, Anadolu'yu kasıp kavurduğu XVII. yüzyılın ilk yarılarında, bir başka isyan girişimi daha yaşanır. Kaynaklarda geçtiğine göre, Ağaçtan Piri isimli bir şahıs, etrafına yaklaşık bin kişi toplayarak, Osmanlı'ya karşı bir isyan başlatır. Ağaçtan Piri, meşhur Celalî liderlerinden Kalenderoğlu'na katılan ve onunla işbirliği yapan bir kişidir.

Teke yöresindeki karışıklıklar, daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Çünkü Osmanlı kaynaklarının zikrettiğine göre, XVIII. yüzyılın başlarında, Teke Bölgesi'nde yaşayan "Yörükân taifesi" halka çeşitli zulümler yapmaya başlamıştır. Bundan dolayı onlar, İçil Sancağı'na, yani bugünkü İçel bölgesine yollanarak, zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır. İskâna tabi tutulan bu "Yörükân taifesi"nin kaç kişiden oluştuğu bilinmemektedir. Ancak, İçel'e yollanan Yörük grupları, iskân edildikleri bölgeleri sevmeyecek ve tekrar kendi bölgelerine dönmeye çalışacaklardır. Bunun farkedilmesi üzerine, bu kez Kıbrıs Adası'na sürgün edilirler.

TEKELİOĞLU İSYANI

Teke Bölgesi'nde sosyal karışıkların neredeyse hiç eksik olmaz. XIX. yüzyıla gelindiğinde bir başka isyan olayı ile karşılaşılır; meşhur Tekelioğlu İsyanı.

Bu isyan, Antalya merkezli başlayan bir harekettir. Yaklaşık on yıldır, bu konu ile ilgili çalışmalarımı sürdürmekteyim. Şu ana kadar elde ettiğim bilgilere göre, isyan hareketi 1812- 1814 yılları arasında gerçekleşmiştir. İsyan hareketinin lideri, o sıralarda Antalya ve çevresinin ünlü ve etkili hanedan ailesi olan Tekelioğulları veya daha çok Haciosmanoğulları diye bilinen aileye mensup, Tekelioğlu İbrahim Ağa'dır.

XIX. yüzyılın ilk çeyreği, Osmanlı merkezi devlet otoritesinin neredeyse yok olmaya yüz tuttuğu bir dönemdir. Anadolu'nun bir-

çok yerinde, mahalli güçler, mahalli hanedanlıklar türemiştir ve bu hanedanlıklar, taşrada yönetimi ele geçirmişlerdir. Bu sürecin çok derin tarihsel kökenleri vardır. Bu kökler, 1699'daki Karlofça Anlaşması'na ve dolayısıyla II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlığına kadar uzanır. Yaşanan bu olumsuz gelişmelerin, Osmanlı açısından doğurduğu birçok sosyal sonuçtan biri de, Osmanlı Devleti'nde, "ayanlık" dediğimiz kurumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır. Bunun doğal bir sonucu olarak Osmanlı, 1726'lara gelindiğinde, ayanlık kurumunu veya hanedanlıkları resmen kabul etmiştir. II. Mahmut tahta geçtiğinde, merkezi devlet otoritesini yeniden kurma mücadelesine girer. Bu mücadele sırasında da, o ana kadar ortaya çıkmış olan ayanlık kurumu içerisinde, devlete karşı olan ayanları ve mahalli hanedanlıkları etkisizleştirmeye çalışır. İşte bu yöresel hanedanlardan biri de Tekelioğulları Ailesi'dir.

- *Osmanlı merkezi otoritesi zayıflayınca, mahalli güçler taşrada yönetimi ele geçirmeye başlamıştır. Bu mahalli güçlerden biri de Tekelioğulları'dır.*

Devlet, bu mücadele sürecinde, müsadere sistemi çerçevesinde, ailenin haksız yere edinmiş olduğu servete el koymak ister. Fakat ailenin en meşhur fertlerinden olan Hacı Mehmet Ağa, devleti oyalamaya çalışırken eceliyle ölür. Merkezi yönetimin karşısına bu sefer oğul İbrahim çıkar. Aynı şekilde, söz konusu servet bu defa oğul İbrahim'den istenir. Fakat İbrahim Bey, Osmanlı'ya karşı, Antalya Kalesi'ne kapanır ve bayrak açar. Osmanlı yönetimi, belgelerle sürekli olarak Tekelioğlu unvanı ile anılan bu kişiye karşı hiç bir şey yapamaz. Yaklaşık iki yıl süren bu isyanda, Tekelioğlu, bölgedeki Türkmenleri kullanmasını çok iyi bilmiştir. Ama merkezi devlet otoritesini yeniden tesis etmeyi iyice kafasına koyan II. Mahmut, dış siyasi ilişkilerin de normalleşmesini fırsat bilerek, 1814 yılında isyanı bastırır ve, Tekelioğlu'nu cezalandırır. Bu isyan sırasında zarar gören, ne yazık ki yine Tekeli Türkmenler olmuştur.

OSMANLI TARİHÇİLERİNİN GÖZÜNDE TEKE TÜRKMENLERİ

Bu bilgilerden sonra, Osmanlı toplum ve devlet düzeni içerisinde, Teke Türkmenleri'ne hangi gözle bakılmıştır veya merkezi yönetim çevrelerinde Teke Türkmenleri'ne nasıl yaklaşmıştır diye bakmak gerekir.

Bu konulara girmeden önce, Osmanlı yapılanması içinde, Teke Türkmenleri üzerine çalışmanın zor olduğunu belirtmek gerekir. Mesela, Tekelioğlu İsyanı üzerindeki çalışmalarımı bile kaç yıldır tamamlayabilmiş değilim. Bu bağlamda, başta Şahkulu İsyanı olmak üzere, Tekelioğlu İsyanı'nını da kapsayan tarihsel süreçte, merkezi yönetime karşı çıkan Teke Türkmenleri'nin kimler oldukları, nelerde yaşadıkları, isimleri, boyları hep ayrı birer çalışma konusudur. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi'nde danışmanlığını yürüttüğüm bir doktora çalışması, bu anlamda önemli bir çalışmadır. Çünkü, söz konusu çalışma ile, Teke yöresindeki Türkmen aşiret ve topluluklarının, en azından isimleri ortaya çıkacaktır.

Osmanlı'nın, Teke Sancağı Türkmenleri'ne pek de iyi yaklaşmadığını söyleyebiliriz. Arşivlerden ve kroniklerden edindiğim bilgileri aktarırken, Osmanlı düşmanlığı yapmak istemem, ama bu kayıtlarda kullanılan ifadeleri görünce şaşırılmamak elde değildir. Gerçi araştırmalar ilerledikçe, bu yorumların bazı altyapısal nedenlere dayandığı görülür. Dolayısıyla, bu durum bile, başlı başına üzerinde dikkatle durulması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAPIKULLUĞU DÖNEMİ VE TÜRK UNSURLAR

1453'de, Konstantinopolis'in fethi ve ardından, Fatih Sultan Mehmet'in politikaları ile, Osmanlı'da bir kimlik değişimi yaşanmaya başlanır. Artık bu dönemden sonra, Osmanlı, gerçek bir imparatorluk hüviyetine bürünecektir. Çok yeni bir kurum olan kapıkulluğu, kendini iyiden iyiye hissettirecektir. Lise tarih kitaplarında hepimizin okuduğu Kapıkulu Ocakları, sadece askeriye demek değildir. Kapıkulluğu, kul sistemidir.

1453, Osmanlı kimlik değişiminin açıkça ortaya çıkmaya başladığı tarihtir. Çünkü bu dönemden itibaren, Osmanlı siyasi prensiplerini, Türk halkının bilincini yönetemez olmuştur. Bu nedenle de, Osmanlı Hükümeti, sadece Türk unsurunun değil, imparatorluk dünyasının da temsilcisi olmaya başlamıştır. Bu, muhtemelen bir zorunluluktur. Çünkü yeni siyasal düzeni doğuran güç, yani Osmanlı'yı ortaya çıkaran güç, her ne kadar Türk halkından doğmuşsa da, zamanın siyasal görenekleri bunu hanedana mal eder. Padişahın imparatorlukçu siyaseti, idareci kesimin halkın dışından seçilmesini gerekli kılar. Mesela Fatih Sultan Mehmet döneminden, XVI. yüzyılın ortalarına kadar, 48 vezirin sadece 4'ünün Türk kökenli olması, bu sürecin sonucudur.

Kul sisteminde aranan başlıca özellik, Sultan'ın otoritesine ve merkezin isteklerine cevap verme konusunda tam itaattir. Bu beceriyi gösterme konusunda, etnik unsurlar başarılı olamaz ya da etnik unsurlar kul sisteminde beklenen beceriyi gösterme konusunda gönülsüz davranırlar. Bu nedenle, söz konusu yapılanma içerisindeki Türk unsuru, sayıca üstün olmasına rağmen, Enderunlu komutanlara ve onlar sayesinde izlenen politikalara tepki veremez olur. Bu bağlamda, tepki olarak ortaya çıkan Celali İsyanları süreci de başarılı olamaz.

■ *Enderun'da yetişen Osmanlı aydınları, bütün kötülüklerin sorumluluğunu Anadolu halkında arama eğilimindedirler. Bu nedenle, "Türk" sözcüğünün anlamı giderek farklılaşmış ve küçültücü bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır.*

Burada, kul sistemi dediğimiz anlayışın biricik kaynağının temsilcisi Enderun'un, yani Saray Okulu'nun etkisi büyüktür. Bu kurumun ortaya çıkmasının ardından, Türk devletlerinde, hükümdarların kölelerden kurdukları kişisel askeri düzenleri gelişerek, Osmanlı'nın birleştirici orta gücüne dönüşecektir. Artık, Osmanlı Devleti'nin en önemli gücü, akıncılar değil Kapıkulları'dır.

Bu sürecin doğal bir sonucu olarak, Enderun'dan yetişen ve Türk soyundan olmayan Osmanlı aydınları ve komutanları, özellikle Anadolu halkını buldukları her fırsatta yermeye başlayacaklardır. Öyle ki, bazı aydınlar, Saray ve hükümetin önünde, rakip gördükleri Türkleri gözden düşürmek için bütün kötülüklerin sorumluluğunu onlara yüklemeye başlayacaklardır. İşte bu andan itibaren, Osmanlı toplum ve devlet düzeninde, “Türk” kelimesinin anlamı da yavaş yavaş değişmeye veya yeni bir anlam daha kazanmaya başlayacaktır.

“TÜRK” KELİMESİNİN OSMANLI’DA DEĞİŞEN ANLAMLARI

Bu süreç çerçevesinde, Osmanlı’da, XVI. yüzyılla birlikte, Türk kelimesi veya Türklük iki anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Birincisi, Osmanlı’nın hiçbir zaman vazgeçmeyeceği, tarihi süreç içerisinde şerefli bir yere sahip olan Türklük’tür. Bu manada Osmanlı, kendi Türklüğünü hiç unutmaz. Nitekim, Enderun’a alınan yabancı çocuklar bile Türk kültürüyle yetiştirilir ve kendilerine şerefli bir yer edinirler. Osmanlı Hanedanlığı’nın da mensup olması açısından Türklük, daima övünç kaynağıdır. Yani devletin temel dayanağı Türkler’dir. Hanedan Türk, ordu Türk’tür. Devletin yapısı Türk töresine bağlıdır, resmi yazışma dili Türkçe’dir.

İkincisi ise, Osmanlı’nın klasik çağı olarak kabul edilen, XVI. yüzyıldan itibaren algılanmaya başlanan ve bizim de üzerinde özellikle duracağımız Türklük’tür. Bu boyuttan, artık Türklük ikinci plana itilmeye başlanır. Yönetici zümre, etnik saflarını kaybettiği ve kendini dinsel terimlerle ifade etmeye çalıştığı için, Osmanlı’da “Türk” terimi giderek küçültücü bir anlam taşımaya başlar. Bu nedenle, bu dönemden itibaren kaleme alınan vakayinamelerde, Türklüğü küçültücü “cahil Türk”, “kaba Türk”, “idraksiz Türk” gibi ifadeler yer almaya başlayacaktır. Hatta bu konuda biraz daha ileri gidilerek, Türkler veya Türklük hakkında “kötü fiili Türkmen”, “kötü niyetli Türkmen”, “etrâk-i bi-idrak”, “hilekâr Türkmen” gibi tanımlamaların da kullanıldığı görülür. Bunların içinden “etrâk-i bi-idrak” sıfatı çok meşhurdur.

OSMANLI TARİHÇİLERİN TEKE TÜRKMENLERİ'NE BAKIŞI

Burada bahsettiğimiz yaklaşım tarzının nerelerde ve hangi vesilelerle sergilendiği konusuna gelince, kronolojik olarak şunları belirtmemiz mümkündür:

Osmanlı'nın kuruluş sürecinde verilen önemli mücadelelerden birinin, Anadolu Türk Birliği'nin sağlanması olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede verilen mücadeleler esnasında, Osmanlı tarafından ortadan kaldırılan beyliklerden biri de, 1423 yılında kesin olarak hâkimiyet altına alınan Teke Beyliği'dir. Teke Beyliği'nin, Osmanlı topraklarına katılması ile ilgili olarak, XVI. yüzyılın meşhur tarihçilerinden İbn-i Kemal'in, Târih-i Tevârih-i Âl-i Osman isimli eserinde, Aydın, Menteşe, Germiyan, Saruhan ve İsfendiyar beyliklerinden söz edildikten sonra, Teke Beyliği'nin de aralarında bulunduğu bu beyliklerin, birer azgın düşman yatağı, serkeşlik yuvası, düşmanlık yuvası ve Osmanlı gazilerinin de ayak bağı olduğundan söz edilmektedir.

Hoca Sadettin Efendi'nin eseri Tâcî't-Tevârih'te de, II. Murat döneminde Teke Eli'nin Osmanlı hakimiyetine kesin olarak alınışı anlatılırken, Karamanoğulları'nı tutan Teke Türkmenleri'ne "Bir grup akılsız Türk" denir.

Meşhur kronik yazarlarından Solakzade de, Teke Sancağı'nın, Osmanlı toprağına katılmasını anlatırken, sözü Osmanlı'ya karşı duran ya da Karamanoğulları'na taraf olan Teke Türkmenleri'ne getirir ve bunlar için, "Teke Vilayeti'nden bazı idraki az Türkler" diye bir değerlendirmede bulunur. Bu mücadeleler sırasında, Karamanoğulları'nın hizmetine girerek Antalya'yı ele geçirmek sevdasına düşen bir diğer Teke topluluğu için de, "kuru kalabalık" nitelendirmesinde bulunur.

Osmanlı kronikçilerin, Teke Türkmenleri'ne bakış açısını, kronolojik olarak ele alırken, Şahkulu İsyanı nedeniyle yaptıkları değerlendirmelere değinmeden olmaz. Şahkulu İsyanı ve dolayısıyla Şehzade Korkud aracılığıyla yaşanan olaylar konusunda, ilk başvulacak kaynak, yine Kemal Paşazade'nin eseridir. Kemal Paşazade, Teke Türkmenleri'nin, Şah İsmail'le bağlılıklarını anlatırken, birçok

değerlendirmede bulunmuştur. Bunlardan en dikkat çekenini, onun “Teke diyarının horoz burunlu, korkusuz, kanlı katilleri, Şah İsmail’in yardımcı ve yordakçıları idi” şeklindeki cümlesi olsa gerektir. Bu değerlendirmeye tabi olan Türkmenler, Teke Bölgesi’ndeki olaylara karışan ve Şahkulu’nun etrafında yer alanlardır.

Kemal Paşazade’ye göre, Teke Yöresi asilik ve serkeşlik merkezidir ve bu bölgede yaşayan insanların ruhunda isyankarlık vardır. Hatta söz, Şehzade Korkud’un Teke Bölgesi’nde hâkimiyet sağlama mücadelesine getirildiğinde, onun burada kimseye boyun eğmeyen asileri etkisizleştirdiğinden bahsedilir.

Tâcü’t Tevhârih’in yazarı Hoca Sadettin Efendi ise, eserinde, Teke Türkmenleri’nin Şah İsmail’e bağlılıklarının konu edinildiği bölümünde, Teke Bölgesi’nden Erzincan’a gidip, Şah İsmail’in tabiyetine giren Teke Türkmenleri için, “nice azgın yaradılışlı ve deve yapılı Türk” ifadesini kullanır.

Hoca Saadettin, sözü Şehzade Korkud bahsine ve onun Teke’deki sancak beyliğine getirdiğinde de, Teke Bölgesi’nde yaşayan Türklerin varlıklarının, doğuştan yaramaz ve dik başlı olduklarından ve huy-suzluğun, onların aşağılık yapılarında ikinci bir huy gibi olduğundan bahseder.

Teke Türkmenleri için değerlendirme yapan bir başka tarihçimiz ise, Selimname’nin yazarı Celalzâde’dir. XVI. yüzyılda yazdığı eserinde, Şahkulu etrafında toplanan Teke Türkmenleri’ni anlatırken, “Şahkulu, şehirlerde, kasaba ve köylerde, dağlarda ve obalarda, her çeşit kötülüğe yatkın, ne kadar kötü ve açgözlü adam varsa onları topladı” der. Celalzâde, Şehzade Korkud’un, Teke Sancağı’nı bırakıp Manisa’ya gitmesinin nedenlerini açıklamak isterken de, benzer bir değerlendirmede bulunarak, Şehzade Korkud’un, Teke halkını sevmediği ve onlardan nefret ettiği için gittiğini söyler.

Bilindiği üzere, Şehzade Korkud, amcası Cem Sultan gibi Mısır’a kaçarak taht mücadelesini kazanmak istemiştir. Çünkü olayların gelişiminde, Yavuz Sultan Selim tahtı ele geçirmiş ve etrafındaki şehzadeleri etkisizleştirmiştir. Artık sıra, Manisa Sancak Beyi

olan Şehzade Korkud'dadır. Bu haberleri alan Şehzade Korkud, soluğu tekrar Teke Sancağı'nda alacak ve bugünkü adı Korkuteli olan İstanos'un, Osmanlı Halifeler Köyü'nde bir mağaraya sığınacaktır. Yanında atı ve hizmetlileri vardır. Aradan birkaç gün geçince, adamlarından birini, kendi atıyla birlikte, ihtiyaç maddelerini temin etmesi için Osmanlı Halifeler Köyü'ne yollar. Köye yaklaşan atın kuşamları çok değerlidir, fakat sırtında sıradan biri vardır. Köylüler, böyle güzel bir atla gelen bu adamdan şüphelenirler. Piyale isimindeki adam, bu atı, aldığı erzak karşılığında köylülere verir. İşte Hoca Saadettin, Şehzade Korkud'un adamının atı köylülere vermesini anlatırken "O pahalı atı, o dağlı Türklere verdi" der. Yani, Osmanlı Halifeler Köyü'ndeki Türkmenler, Hoca Saadettin'e göre dağ Türkü olup çıkmışlardır. Bu arada, Şehzade Korkud'un, İstanos yakınlarında bir köyde sığındığı bu mağarada yakalanmasına izafeten, burasının adı 1915 yılında, Korkuteli olarak değiştirilmiştir.

Az önce bahsi geçen dağ Türkleri, Solakzade'de "gönlü saf Türk" olarak nitelendirilir. Hatta o, bu bölgedeki insanları anlatırken "o nahiyenin pâk olmayan Türkmenleri" ifadesini kullanır.

HAŞİNCE ADAMLAR!

Teke Sancağı Türkmenleri, son olarak, XIX. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Tekelioğlu İsyanı dolayısıyla Osmanlı merkezi yönetim çevrelerinin dikkatini çeker. Şimdi de bu isyan dolayısıyla, Teke Türkmenleri hakkında yapılan değerlendirmelere veya sergilenen yaklaşımlara bir göz atalım.

Osmanlı'yı çok uğraştıran ve zorlukla bastırılan Tekelioğlu İsyanı'nı, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa alt eder. Ancak, bu esnada epeyce güçlük yaşanır. Hüsrev Paşa, yaşadığı güçlüklerle ilgili olarak İstanbul'a bir yazı yazar. Bu yazıda, Teke Türkmenleri hakkında ilginç ifadeler yer almaktadır. O, isyanın baş sorumlusu Tekelioğlu İbrahim'i merkezi yönetime anlatırken, "böyle hain, hırçın Türk görmedim" diyecektir. Tekrar hatırlatmak gerekir ki bu dönem, Osmanlı'da Türklüğün tartışıldığı ve farklı anlamlar yüklendiği bir

dönemdir. Padişah II. Mahmut, bu gelişmeler üzerine Kaptan-ı Derya'nın verdiği bilgiler doğrultusunda bir hatt-ı hümayun yayınladı. Bu hatt-ı hümayununda, Teke ahali için, “haşince adamlar” ifadesini kullanır.

Tekelioğlu İsyanı sırasında, Antalya ve çevresinde yaşayan birçok insan, yerini yurdunu terk ederek çevre sancaklara göçecektir. İsyanın bitiminden sonra devlet bu toplulukları tekrar geriye getirme gayreti içersine girer. Osmanlı yönetim çevreleri bu gayretleri anlatılırken de, sanki kendileri Türk değilmiş gibi, yurtlarına geri getirilmek istenen insanlar için “Türk ve Türkmen taifesi” sözcüğünü kullanırlar.

İsyanın bitiminden sonra, Teke Sancağı'nda bozulan devlet ve toplum düzeninin yeniden sağlanması bağlamında, devlet görevlisi olmayan yerlere yeni atamaları yapılması gerekmektedir. Bu yerlerden biri de, Kaş ve Kalkan bölgesidir. Buralara kadı ataması yapılırken de, ilgililere uyarı mahiyetinde kullanılan bir ifade dikkatlerden kaçmaz. Çünkü adı geçen bölge halkının, kadılarıyla uyum sağlamak zorlandıkları, yetkililere, merkezi yönetim tarafından hatırlatılır.

Konuşmanın sonunda durumu kısaca özetlemek gerekirse, Teke Türkmenleri, başlangıçta Osmanlı'nın kurucu ve asli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu fonksiyon belirli bir döneme kadar devam eder. Ancak bu unsur, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren, imparatorluktaki değişim rüzgarlarının ve ortaya çıkan yeni şartların doğal sonucu olarak, kurucusu ve asli unsuru olduğu devlete karşı koymaya başlar. Bu mücadelelerde kısmen başarılı olunduysa da, bütüne baktığımızda, girişimler başarıya ulaşamamıştır. Üstelik, bu mücadeleler sırasında Teke yöresi harap olmuştur. Açık konuşmak gerekirse, olan, bölge insanına olmuştur. Osmanlı Devleti ise, kendisine karşı isyan eden Teke Türkmenleri'ne iyi gözle bakmamıştır.